

норми поведінки);

4) конвенційний (нормальна партнерська взаємодія випадкових (чужих) людей, у ході якої враховуються потреби, інтенси, цінності обох сторін);

5) діловий (партнерська взаємодія не виходить за межі ділових стосунків, спрямована на взаємодопомогу, взаєморозуміння);

6) ігровий (взаємодія між досить близько знайомими людьми, які чуйно і щиро намагаються створювати оптимальну атмосферу спілкування);

7) духовний (партнерська взаємодія, у ході якої відбувається обмін духовними цінностями, переживаннями, мріями) [5].

Вищеназвані рівні спілкування характерні також для фахівців морської галузі. При цьому треба дбати про те, щоб при реалізації своїх потреб у спілкуванні вони поступово переходили з рівня на рівень, прагнули досягти найвищого духовного рівня. За таких умов спілкування буде ефективним і сприятиме не лише досягненню успіху у професійній діяльності, а й тривалому комфортному перебуванню кожного члена екіпажу на судні.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Видання друге, доповнене й виправлене. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. Маслоу А. Самоактуалізація / Абрахам Маслоу // Психологія личности. Тексти / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. : МГУ, 1982. – С. 108–118.
3. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка; [упоряд.; Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Куренна; ред. рада: В. Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін.]; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. – К. : Основа, 2014. – С. 406.
4. Психологічний довідник учителя : в 4 кн. – Кн. 3 (П-Р) / упоряд. В. Андрієвська; наук. ред. С. Максименко. – К. : Главник, 2005. – 96 с.
5. Суть та особливості тривалого спілкування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1765101954535/pedagogika/sut_osoblivosti_trivalogo_spilkuvannya. – Загол. з екрану.

Чумак Л. В.*

РЕЗЕРВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ У КУРСОВИЙ І МІЖКУРСОВИЙ ПЕРІОДИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається резервний фонд професійного зростання вчителя у міжкурсовий та курсовий періоди післядипломної освіти. Пропонується таблиця, складена на базі прогресивних тенденцій розвитку самостійного мислення слухачів засобами активних форм і методів освоєння нових педагогічних ідей.

* **Чумак Л. В.**

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

За умов соціальних перетворень актуалізується значення освіти як основного чинника підготовки молоді до життя, формування знань і світогляду майбутніх громадян України. Конструктивне розв'язання школою важливих і відповідальних завдань навчання й виховання підростаючого покоління «вирішальною мірою залежить від учителя, його ідейної переконаності, професійної майстерності, ерудиції та культури» [6, с. 56]. «Педагогічна майстерність – це право чи обов'язок вчителя? Це – право! Кожен учитель здатний розвивати свою майстерність и донести її до учнів. Це – обов'язок, Адже без педагогічної майстерності неможливо виховати творчу, обдаровану особистість. Це – талант, це щохвилинка праця, це постійний творчий пошук, це бажання дива майстром» [5].

Питаннями розвитку професійної майстерності вчителя та визначенням напрямів професійного зростання працівників освітянської галузі опікувалися А. Кузьмінський, Ю. Кулюткін., В. Паламарчук, В. Сгадова, Г. Сухобська, О. Ярошенко та ін.

Актуальність указаної проблеми зумовила вибір теми нашої статті. Метою її є визначення резервного фонду професійного зростання вчителя в міжкурсовий та курсовий періоди післядипломної освіти.

Сучасний етап розвитку педагогічної науки й шкільної практики характеризується глибокою перебудовою в напрямі інтеграції ідей науки й практики, подолання суперечностей між новими вимогами суспільства і застарілими штампами змісту, форм і методів роботи [4, с. 81].

Специфіка здебільшого персоніфікованого, особистісного контексту проблеми розвитку професійної майстерності вчителя в системі післядипломної освіти зумовлює необхідність виокремлення форм і методів рішення вказаної проблеми для можливості оптимізації визначення акме-траєкторії професійного зростання фахівця.

«Інтенсифікація (від фр. intensification – напруження і робу) передбачає досягнення необхідних результатів за рахунок якісних факторів, тобто за рахунок напруження розумових можливостей особистості. Адже в процесі навчання в рамках екстенсивного підходу можливості мозку використовуються лише на 15-20%. Тому ефективніше використання можливостей мозку – це найперша передумова інтенсифікації навчального процесу. Потрібно зважати на низку факторів, які у своїй єдності і взаємозв'язку можуть забезпечити інтенсивність навчання, а саме: організація навчального процесу на достатньому науковому рівні з погляду розуміння сутності навчання, його рушійної сили, логіки навчального процесу, методів, форм і типів; забезпечення високого рівня психолого-педагогічної підготовки вчителя; оптимальність змісту навчального матеріалу з погляду його доступності та індивідуальних можливостей; демократизація й гуманізація організації навчальної діяльності; ... володіння вчителем педагогічною технологією й технікою та

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

психотехнікою й психономікою; забезпечення високого соціально-економічного статусу вчителя у суспільстві» [2, с. 79].

Отже, складність рішення питання забезпечення інтенсифікації навчання забезпечується як об'єктивними чинниками соціально-економічного розвитку, так і суб'єктивною складовою особистості вчителя.

З нашої точки зору, у вирішенні проблеми професійного зростання вчителя у міжкурсовий період значно допомагає вміння фахівця «органічно поєднувати запозичені передові методи і прийоми педагогічної праці з особистим досвідом» [9, с. 86].

«Цікаві методичні знахідки вчителів є в кожному педагогічному колективі. Завдання керівників шкіл – виявити їх, допомогти вчителям створити власний досвід, зробити його надбанням інших» [7, с. 69]

Однак, результати дослідження Г. Ісаєвої засвідчили недостатнє використання передового педагогічного досвіду: 69 % учителів відмітили, що вказане питання на засіданнях педагогічних рад, виробничих нарадах, нарадах при директорові майже не розглядається; на шкільних конференціях, педагогічних читаннях даний аспект педагогічної діяльності висвітлюється епізодично й нерегулярно. Труднощами, пов'язаними з його застосуванням 89 % спеціалістами названо: «обмаль часу внаслідок перевантаження класним керівництвом; низьку наукову організацію праці; брак відкритих уроків з елементами передового досвіду» [1, с. 93]; недостатню зацікавленість адміністрації та колективу закладів у впровадженні передового досвіду як метрів педагогіки, так і колег у межах власного шкільного колективу тощо.

Згідно з дослідженнями О. Ярошенко, «опитування 154 учителів-предметників Києва і Полтавської області показало, що лише близько 5 % їх змогли продуктивно реалізувати на практиці ідеї ППД; 24 % справились із цим завданням частково; решта – 71 %, не зважаючи на те, що вивчили зміст досвіду, усвідомили його суть, провели серію пробних занять, не досягли очікуваних результатів» [9, с. 86].

Удосконаленню навчально-виховного процесу в цілому та розвитку професійного рівня педагога зокрема сприяють діагностичне вивчення труднощів об'єктивного й суб'єктивного характеру та виокремлення ефективних методів, форм й засобів згідно з конкретними умовами освіти з використанням самоаналізу й корекції педагогічної діяльності.

Одним із заходів, спрямованих на педагогічне фахове зростання, є складання індивідуальної картки із зазначенням теми самоосвіти та рекомендованою літературою, за якою при систематичній роботі вчителя протягом року значно вирішується проблема його самоосвіти, підвищується відповідальність за професійну діяльність, з'являється можливість подальшого конструктивного планування й реалізації навчально-виховної

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

роботи з урахуванням потреб учителя та творче використання ним передового досвіду й результатів педагогічної науки.

В умовах загальноосвітнього закладу складовими системи заходів щодо групових форм роботи з розвитку професійної майстерності вчителя можна запропонувати: семінари-практикуми, шкільні педагогічні читання, постійно діючі психолого-педагогічний семінар, розгляд на педагогічній раді проблемних питань з індивідуально-групової та колективної форми роботи з учнями в процесі вивчення основ наук, закріплення вчителів-наставників за потребуваними допомоги вчителями, відвідування відкритих уроків кваліфікованих учителів, які теоретично ознайомилися з передовим педагогічним досвідом й практично впроваджують його на своїх уроках, створення й участь у роботі шкільних творчих груп з конкретної проблеми.

«Проблемна (творча) група – оперативна й ефективна форма вивчення і впровадження нового в практику. Група створюється для вирішення конкретної педагогічної проблеми, над якою працює колектив: вивчає літературу з розроблюваного питання, систематизує й узагальнює досвід колег, розробляє методичні рекомендації» [7, с. 90]. Роботу членів творчої групи, наприклад, можна спрямувати на визначення й класифікацію загальнонавчальних умінь, виокремлення основних етапів їх формування, пошук раціональних прийомів ефективної навчальної діяльності, фіксування результатів теоретичних розвідок у профільній пам'ятці та передачу одержаного передового досвіду своїм колегам, а в разі утруднення в практичному оволодінні – поетапне навчання їх членами творчої групи для подальшої активізації фахівцями розумової діяльності школярів, створення дидактичних і спеціальних роздаткових матеріалів, організації кутків з пам'ятками та інструкціями, створення банку даних з матеріалами з досліджених проблем тощо.

«Необхідною умовою впровадження досвіду є його широка пропаганда». У школах більш ефективними є «такі її види: усна (виступи автора досвіду на педрадах, методичних об'єднаннях, семінарах, конференціях, педагогічних читаннях); наочна (постійно діючі та пересувні методичні виставки, стенди передового досвіду); друкована (плакати, буклети, брошури, статті)» [7, с. 89].

Значно оптимізують розвиток педагогічної майстерності вчителя в умовах загальноосвітнього закладу створення групи науково-педагогічної інформації з 3-9 досвідчених учителів, залежно від чисельності педагогічного колективу, що має на меті систематичне оперативне інформування вчителів у контексті досягнень педагогічної науки й передового педагогічного досвіду.

Отже, хоча пріоритетність індивідуальній формі освоєння передового досвіду надають більшість вчителів, висновки діяльності творчих профільних груп засвідчують переваги групових

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

форм означеної роботи.

З нашої точки зору, допомогою вчителю в підвищенні рівня професійної майстерності можуть бути спеціальні кутки педагогічних новинок у методичних кабінетах шкіл, які б доводили до відома колег інформацію щодо нових науково-методичних публікацій, посібників для вчителів тощо.

Значно оптимізують, мотивують, методично допомагають та надихають вчителів на подальші дії щодо професійного зростання в міжкурсовий період звернення до інститутів післядипломної освіти, очні зустрічі з ученими, участь у конференціях та веб-конференціях тощо.

Навчальні аспекти курсової перепідготовки вчителів у закладах неперервної педагогічної освіти спрямовуються не тільки на поглиблення фахових знань, а й на ознайомлення з науковими досягненнями та доведення до відома слухачів методичних знахідок майстрів галузі для перетворення передового досвіду з діяльності окремих ентузіастів на невід'ємну складову роботи всіх освітян.

У практичній діяльності вчителів зустрічається двояке ставлення до впровадження нових педагогічних ідей курсового періоду в шкільну практику навчального виховного процесу, а саме: «просто запозичення, коли переймаються окремі елементи, що дає певний позитивний результат; творче, дослідницьке – учитель, перевіряючи, досліджуючи отриманий досвід, шукає більш раціональні шляхи здійснення навчально-виховного процесу [7, с. 88].

«Нова педагогічна ідея – це узагальнене судження, висновок з передового досвіду, наукового експерименту, що вносить істотні зміни в педагогіку і дає змогу досягти ефективних результатів у навчально-виховному процесі. Нова ідея є ланкою, яка пов'язує педагогічну науку і передовий педагогічний досвід» [4, с. 85].

Отже, творче ставлення до впровадження отриманих у закладах післядипломної освіти ідей передбачає подальше вдосконалення педагогічної практики.

Хоча сукупність методів і форм підвищення кваліфікації вчителів досить різноманітна, на жаль, розвиток професії майстерності вчителя в контексті освоєння й пропаганди нових ідей у курсовий період має переважно споглядальний характер: на практиці переважають вербальні, пасивні методи, означений процес реалізується в основному лекційним методом репродуктивного типу, тобто домінуючим його методом залишається лекція.

Лекційний курс закладів неперервної освіти передбачає ознайомлення слухачів з основами знань про сутність наукових понять з висвітленням деяких аспектів об'єкта освоєння та тематикою практичного курсу щодо їх використання, заохочення педагогів до самоосвітньої діяльності й спрямування самостійної роботи освітян на всебічне вивчення педагогічних

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

проблем. Забезпеченню активної, творчої діяльності вчителів в освоєнні нових ідей сприяє додержання принципів системності, поетапності, оптимізації, диференціації і індивідуалізації.

Указані вектори актуалізують питання якості змістовного наповнення лекційного курсу. з нашої точки зору, лектору бажано приймати до уваги, що при викладанні навчального матеріалу важливими є не тільки джерело та походження (наука, практика) нової ідеї, а й її сутність, принципи, технологія втілення. Доречним є як подання лектором відомостей щодо надбань конкретних досліджень, так і включення до викладання навчального матеріалу питань аналізу й самоаналізу наявного чи можливого використання даних наукової розвідки, їх оцінки та розкриття умов творчого використання запозиченої передової ідеї. Ефективність засвідчується також проблемним характером викладу матеріалу з використанням діалогічної форми для покращення його усвідомлення.

З нашої точки зору, одним із шляхів оптимізації розвитку професійної майстерності вчителя в навчальному процесі вищевказаних закладів є активізація його практичних методів для засвоєння актуальної й корисної інформації, адже «готовність до будь-якої діяльності формується у процесі самої діяльності» [9, с. 88].

Отже, логічною є побудова лекційно-практичної форми підготовки слухачів на засадах андрагогіки та діяльнісному підході, адже «тільки те, що людина випробувала, спроектувала, спробувала якимось чином утілити в справі... стане надбанням її розуму, її пам'яті як її особистий досвід» [3, с. 107].

Функціональність практичних занять передбачає розширення й поглиблення отриманих теоретичних фахових, психолого-педагогічних та загальноосвітніх знань, збагачення новими відомостями та поповнення досвіду слухачів уміннями й навичками їх освоєння. Ми поділяємо думку О. Ярошенко, що «практичні заняття дають змогу: порівняти результати власної роботи зі здобутками передового вчителя; набути вмінь і навичок трансформації передових ідей в особистий досвід; апробувати передові методи і прийоми педагогічної праці» [9, с. 88].

Наш досвід доводить, що використання лекційно-практичної форми підготовки вчителів із раціональним поєднанням лекційної та практичної частини з урахуванням методів і способів підготовки, не тільки забезпечує конструктивне спілкування вчителів, а й виводить слухачів за межі традиційних уявлень про технологію навчально-виховного процесу, значно збагачує їх арсенал використання педагогічних прийомів. Приймаючи до уваги значну роль практичного оволодіння методами й прийомами роботи в освоєнні досвіду їх використання, більш доцільною ми вважаємо варіативність тривалості лекційної складової, тобто оптимальне співвідношення лекційної та практичної частин 1: 3 чи 1: 4, залежно від ступеня новизни освоюваного досвіду і рівня готовності аудиторії.

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Отже, використання лекційно-практичної форми проведення занять надають можливість розв'язати складне завдання оптимального поєднання наукових надбань і власного досвіду з головною ідеєю запозичуваного.

Ефективність проведення лекційно-практичних занять значної мірою залежить від правильного вибору методів навчання, адекватних ступеню новизни і масштабності матеріалу, адже для освоєння новаторського аспекту, на відміну від раціоналізаторського, потребується порівняно більша кількість занять з використанням моделювання та активних методів. О. Ярошенко вважає, що «чим нижче рівень готовності педагогів до освоєння матеріалу, тим більшою має бути частка групових занять» [9, с. 90].

Активною формою занять, що сприяє поглибленому освоєнню навчального матеріалу в період курсової підготовки, конструктивному активному взаємному обміну знаннями й досвідом, що спонукає вчителя обговорювати актуальні проблеми педагогічної діяльності, творчо застосовувати теоретичні знання до аналізу педагогічної практики, є дискусія. Більш доречним є її застосування в разі потреби перевірки теоретичних положень практикою. Успішному проведенню дискусії сприяють не тільки діловий характер і відсутність формалізму у відповідях організатора навчання, а й визначення місце й ролі дискусії в процесі заняття, формулювання мети, відбір питань, які хвилюють учителів, попереднє складання лектором розгорнутого плану дискусії та передбачення додаткових запитань, розрахованих на глибоке вивчення теорії, виявлення її зв'язку з практикою, «урахування рівня підготовленості її учасників; наявність розходжень у поглядах учителів щодо положень (питань), які обговорюються; диференційований відбір основних положень проблеми; педагогічно й методично обґрунтоване керування процесом обговорення; наявність у керівника практичного заняття глибоких знань з проблеми і вміння організувати дискусію» [8, с. 94].

Звичайно, що не існує універсальної моделі ні лекційно-практичної форми, ні проведення практичних занять. Проте, з нашої точки зору, у закладах неперервної освіти при плануванні, визначенні співвідношення лекційних і практичних годин доцільним є врахування загального рівня готовності слухачів до освоєння навчального матеріалу, зміст їхнього досвіду, рівень майстерності слухачів, стаж їхньої роботи, рівень загальної культури тощо.

Останнім часом у педагогіці і практиці навчання вчителів виникли прогресивні тенденції розвитку самостійного мислення засобами активних форм і методів, освоєння нових педагогічних ідей ефективними методами.

Особистісний, диференційований підхід до розвитку професійної майстерності вчителя в системі післядипломної освіти реалізується не тільки завдяки адаптації змісту нової ідеї до

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

рівня педагогічної майстерності вчителя, а й завдяки визначенню характеру, ступеня загальності й технологічної розробки нових педагогічних ідей, відбору оптимальних методів і форм роботи її донесення.

Спираючись на досвід В. Паламарчук [4, с. 85] та на особистий досвід, ми пропонуємо таблицю, складену на базі прогресивних тенденцій розвитку самостійного мислення слухачів засобами активних форм і методів освоєння нових педагогічних ідей (табл.1).

Таблиця 1

Таблиця активних форм і методів освоєння вчителями нових педагогічних ідей у системі післядипломної освіти.

Методи	Форми
Лекція	Лекційна форма навчання традиційного типу
Діалог (е)	Лекційно-практична форма підвищення кваліфікації (е)
Робота з літературою	Методичне об'єднання
Бесіда	Самоосвіта
Аналіз педагогічних завдань	Школа педагогічної майстерності (е)
Аналіз педагогічних ситуацій	Наставництво
Демонстрація	Семинар учителів-майстрів (е)
Ділова гра (е)	Семинар, семінари-практикуми, постійно діючий психолого-педагогічний семінар (е)
Дискусія	Шкільні творчі групи, групи науково-педагогічної інформації, комунікативна група (е) (е)
Експеримент (е)	Педагогічний консилиум (е)
Розв'язування проблемних завдань	Очні зустрічі з науковцями
Мозкова атака (е)	Кутки педагогічних новинок у методичних кабінетах
Моделювання навчально-виховного заняття (е)	Відкриті уроки
Експертна оцінка досвіду	Доповідь на педагогічній раді
круглий стіл (е)	Пропаганда (усна, наочна, друкована) (е)
Педагогічні читання	Індивідуальна картка розвитку професійної майстерності
Конференція (онлайн-конференція, веб-конференція)	Прес-центр (е), проблемна теле- (радіо) передача (е)

Таким чином, вихідним принципом системного підходу до розвитку професійної майстерності вчителя у міжкурсовий і курсовий періоди післядипломної освіти у контексті втілення досягнень науки і передового досвіду в практику є цілеспрямованість. Ефективність використання вищевказаного методологічного інструментарію розвитку професійної майстерності вчителя у міжкурсовий та курсовий періоди післядипломної

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

освіти доведено результатами нашого дослідження: регулярне застосування у своїй роботі запозичених аспектів засвідчили 29 % вчителів, про доповнення власної методичної системи окремими елементами освоенного досвіду вказали 34 % фахівців.

Перспективними напрямками подальшої роботи у просторі розвитку професійної майстерності вчителя ми вважаємо визначення векторів позивної мотивації підвищення рівня його професійного зростання та фахового вдосконалення.

Література:

1. Ісаєва Г. М. Організація роботи в школі з використання вчителем передового педагогічного досвіду / Г. М. Ісаєва // Педагогіка: Респ. науч.-метод. сб. / редкол.: Н.Д. Ярмоченко (отв. ред.) и др. – К. : Рад. школа, 1965. – Вып. 27. – 1988. – На укр. яз. – С. 93–97.
2. Кузьмінський А. І. Технологія і техніка шкільного уроку: Навч. посіб. / Кузьмінський А. І., Омеляненко С. В. – К. : Знання, 2010. – 335 с.
3. Кулюткин Ю. Н., Сухобская Г. С. Индивидуальные различия в мыслительной деятельности взрослых учащихся. – М. : Просвещение, 1971. – 111 с.
4. Паламарчук В. Ф. Принципи, форми і методи втілення нових педагогічних ідей у практику / В. Ф. Паламарчук // Педагогіка: Респ. науч.-метод. сб. / М-во просвещения УССР. НИИ педагогики УССР. – К. : Рад. шк., 1965, вып. 28. – 1989. – С. 81–86.
5. Підвищення професійної компетентності вчителя: реферат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.slideshare.net/igor27092000/ss-16037551. – Назва з екрану.
6. Про реформу загальноосвітньої і професійної школи : Зб. документів і матеріалів. – К., 1984. – 110 с.
7. Сгадова В. В. Впровадження передового досвіду – важливий засіб удосконалення педагогічної майстерності вчителя / В. В. Сгадова // Педагогіка: Респ. науч.-метод. сб. / редкол.: Н. Д. Ярмоченко (отв. ред.) и др. – К. : Рад. школа, 1965. – Вып. 27. – 1988. – На укр. яз. – С. 88–93.
8. Сгадова В. В. Застосування активних форм і методів у підготовці вчителів до освоєння передового педагогічного досвіду / В. В. Сгадова // Педагогіка: Респ. науч.-метод. сб. / М-во просвещения УССР. НИИ педагогики УССР. – К.: Рад. шк., 1965, вып. 28. – 1989. – С. 91–95.
9. Ярошенко О. Г. Удосконалення підготовки вчителів до освоєння передового педагогічного досвіду / О. Г. Ярошенко // Педагогіка: Респ. науч.-метод. сб. / М-во просвещения УССР. НИИ педагогики УССР. – К.: Рад. шк., 1965, вып. 28. – 1989. – С. 86–90.